

הרב אליעזר גלינסקי
 ר"מ במכון לב

הצעה למקור שיטת הרמב"ם בקנסות הקצובים

א.

בגמרא בב"ק כז ע"ב כתוב:

"שלח ליה רב חסדא לר"נ: הרי אמרו לרכובה שלש, ולבעיטה חמש ולסנוקרת שלש עשרה.

לפנדא דמרא ולקופינא דמרא מאי?

שלח ליה: חסדא חסדא. קנסא קא מגבית בבבל?! אימא לי גופא דעובדא היכי הוה."

בדין השיעורים הקצובים הללו אשר קצבו תז"ל למכות הבושת הנ"ל, וכן לגבי קציבות נוספות אשר אינן מופיעות בברייתא, אלא במשנה שם צ ע"ב - התוקע לחבירו, סטרו וכו', נחלקו הראשונים:

רש"י פירש שהקיצבה היא שיעור קצוב לבושת¹ "לבד חיוב שאר הדברים" אשר גובה החיוב לגביהם ייקבע באופן הרגיל של שומא לפי המצב הנתון.

ברא"ש ובנ"י פירשו (וכן אחזו בדעת הרי"ף) שהקיצבה היא שיעור קבוע לבושת ולצער, ואילו שבת וריפוי- במידה וישנם- נישומים לחוד.²

ואילו הרמב"ם בהלי חובל ומזיק פ"ג ה"ח כתב בזה"ל:

-
1. ב"ק כז ע"ב ד"ה שלש עשרה. ועיי ברי"ף בד"ק דפירש שהוא דמי צער בלבד.
 2. וזה - על אף לשון הרי"ף "דמי הכלי". ובפשטות הכריחם לכך ראיית הרי"ף מחנן בישא, דאינו מוכיח על יותר מזה, וכמו שנכתוב לקמן בגוף הדברים. ולפי"ז יתפרש "דמי הכלי" - דמי הבושת מלבד הצער. אך הביי חו"מ סי' ת"כ למד ברי"ף שסובר כמו שנכתוב לקמן את דעת הרמב"ם. ותלוי בחילופי נוסחאות, עיין בביאור הגר"א סי' ת"כ ס"ק ס"ד.

"יש הכאות רבות שיש בהן ביזוי וצער מעט ואין בהן נזק. וכבר פסקו להם חכמים דמים קצובים וכו' "

ואותו הממון הקצוב הוא דמי הצער והבושת והריפוי והשבת. בין צריך לרפואה ושבת בין לא צריך, כזה הוא משלם."

וצ"ב מהו מקורו של הרמב"ם. ואין די במה שהביא הרי"ף ממעשה דחנן בישא³ אשר שב ותקע לההוא גברא להשלים פלגא דזוזא שכבר התחייב - לזוז שלם, דהא אפשר ולא היה במעשה ההוא הפסד שבת וריפוי כלל, אשר על כן לא נתחייב דבר מלבד חצי הזוז המדויק.

ב.

הרשב"א בחידושו לב"ק כז ע"ב⁴ התקשה: מה ראה ר"נ לגעור כך ברב חסדא? הרי מצאנו מספר מקרים אשר בהם בי"ד שבבבל מבררים שיעור החיוב, אף שאין בסמכותם להגבותו: דין דאי תפס לא מפקינן מינה או שא"ל "קיבעו ליה זימנא לדינא דא"י וכו'". א"כ אפשר ורב חסדא מברר לאחד מהנסיבות הללו. יישב הרשב"א: "וי"ל דהיינו דקאמר ליה אימא לי גופא דעובדא היכי הוה, כלומר אימא לי אי תפס או לא, וגופא דעובדא היכי הוה".

וני"ל בביאור כוונתו: ר"נ הניח, אולי כי כך הוא ע"פ רוב, שמסתבר ורב חסדא עומד להגבות הקנס. לכן אמר דבריו בדרך גערה. אך כיון שידע ויש אפשרות, אף שהוא רחוק, שרב חסדא רק בא לברר לצורך אחד הנסיבות שפורטו לעיל, סייג דבריו "אימא לי גופא וכו'", אפשר ויאמר לו רב חסדא דעובדא הוה - שתפס.

והנה, מצאנו בב"ק פד ע"א:

"ההוא תורא דאלס ידיה דינוקא. אתא לקמיה דרבא. אמר להו: זילו שיימוהו כעבדא"

והסיקה הגמרא בכוונתו: "לא צריכא דאי תפס". ונחלקו הראשונים: הרא"ש סבור שאין בי"ד שבבבל מבררים שומת הנזק רק אחד שאירע והתובע תפס.

3. ב"ק לו ע"א.

4. סוף ד"ה א"ל חסדא חסדא.

אך בגירסת הרי"ף כתב הרא"ש, וכן משמעות רש"י בסוגיא שם - דאף קודם שתפס, בי"ד שמים הנזק לברר גובה החיוב "והיום או למחר אם יתפוס משלו יעכבנו".

מעתה, עלינו ליישב את קושיית הרשב"א לראשונים הסבורים בזה כדעת רש"י והרי"ף! דבשלמא מי שסבור כהרא"ש, דרק אחר שתפס בי"ד שמים לקבוע גובה החיוב, די במה שסייג ר"נ גערותו "אימא לי גופא דעובדא וכו", וכיוון בכך גם לאפשרות ד"עובדא" הוי - שתפס! אך לרי"ף ולרש"י הסבורים שאפילו קודם שתפס בי"ד מבררים החיוב מפאת שאפשר ובעתיד יתפוס, שוב קשה: הרי יתכן ולצורך בירור זה שואל רב חסדא על שיעור הקנס, ואין כוונתו להגבותו כלל. ובציור זה, אין שום "עובדא" כלל שתאמר שר"נ התייחס לזה בתוספת שהוסיף על גערותו.

לסיכום הצגת הקושי נאמר, שאנו עומדים בפני שתי סוגיות אשר יש להן הוראות סותרות: מדף פד ע"א משמע, שבי"ד שבבבל, אף שאין גובים חיובים שונים בבבל, מ"מ, הם מבררים את שיעור חיובם לצורך תפיסה עתידית. ואילו מדף כז ע"ב משמע שאינם עושים כן, דאילולא כן הו"ל לר"נ לתלות כדבר פשוט שזו כוונתו של רב חסדא.

ג.

עוד קושיה ישנה בפשט הגמרא בדף פד ע"א. בסמוך ולפני המעשה ד"ההוא תורא דאלס" אשר הבאנו מקודם, הביאה הגמרא כך:

"ההוא חמרא דקטע ידא דינוקא. אתא לקמיה דרב פפא בר שמואל. אמר להו: זילו שומו ליה ארבעה דברים. אמר ליה רבא: והא אנן חמישה תנן! א"ל: לבר מנזק קאמינא. אמר ליה אביי: והא חמור הוא, וחמור אינו משלם אלא נזק. אמר להו: זילו שומו ליה נזקיה וכו"

ונתקשו האחרונים⁵: מדוע נכתבה כל האריכות הזו, ומה באה היא ללמדנו? וכי יתכן והגמ' באה לספר לנו עובדא בעלמא שר"פ ב"ש טעה?!

ד.

ובכן, בנוגע לקושי הראשון שהעלינו, יש להציע חילוק פשוט ומסתבר מאוד, וכפי שנראה, יש לתלות שכמותו סבור הרמב"ם. במעשה-דין כזה

5. חידושי הרי"ם ו"מרומי שדה" לב"ק פד ע"א.

אשר יש על הנתבע שני חלקי חיוב: חלק שהוא "ממון" מהסוג אשר דיני בבל רשאים להגבותו, וחלק אחר שהוא "קנס" אשר איננו ניגבה בבבל - כאן מסתבר שמאחר ובי"ד בלא"ה נזקקים להאי דינא בשביל להגבות לתובע את חלק הממון, הם גם עוסקים בקביעת שיעור החיוב של חלק ה"קנס" מפאת נחיצות ידיעתו לשם תפיסה עתידית. אך במעשה-דין כזה, שכל החיוב לגביו מסתכם בחיוב שכל כולו קנס - יש מקום לומר שבי"ד מושכים ידיהם מהאי דינא, ואינם נזקקים לו כלל. כלומר: אין הנפ"מ העתידית, שספק יהיה ספק לא יהיה, כדאי, שמחמתו יתעסקו בי"ד בהאי דינא.

ה.

על פי האמור, יש לומר כך: הרמב"ם הולך לשיטתו במה שפסק בהל' סנהדרין פ"ה ה"י שמתוך נזקי אדם - נזק, צער ובושת הוא שאין גובים דיני חו"ל, אך **שבת וריפוי** גובים. מאחר שכן, יכול הרמב"ם ליישב את מה שמצאנו בדף פד שרבא הורה לשום את הנזק בבבל אף קודם שתפס התובע, דהוא מפאת דבלא"ה כבר נזקק להאי דינא לגבות השבת והריפוי, ובכיה"ג שמים לצורך הנפ"מ העתידית כפי שבארנו.

איברא, נידונו של רבא, "תורא דאלס וכו'", הוא נידון של ממונו שהזיק, דקי"ל דאינו מתחייב חמשה דברים, כי אם נזק בלבד! על זה יש לומר: אדרבה! לא זו בלבד שהרמב"ם מצא מקום שמהלך מחשבה זה יאמר, אלא שנתיישב לו בזה קושיית האחרונים שלעיל. דכפי שמפורש⁶ בסוגיא שרב פפא בר שמואל טעה לסבור שגם בממונו שהזיק יתחייב חמישה דברים, כך **מדויק** שגם רבא שהסתפק בלהשיג "והא אגן חמשה תנן" (ולא השיג את השגתו של אביי), אף הוא טעה באותה טעות. מעתה י"ל, שהסיבה שהגמרא הקדימה בסוגיא זו לגלות לנו את טעותו של רבא, היא כדי שנבין שהמעשה שהובא מיד אחרי זה ב"ה הוא תורא דאלס וכו", התרחש בזמן שרבא היה סבור כאותה טעות. עי"ז ירווח לנו להבין, דמפאת שהיה סבור רבא לגבות, גם בשורו שהזיק, שבת וריפוי, **לכן** ביקש

6. אמנם, תוסי' שם ד"ה זילו שומו ליה כתב: "היה סבור דאדם הזיקוי", וא"כ תלה טעותו בדבר אחר. אך בחי' הרי"ם העלה שניתן לבאר שהיה סבור לחייב ה' דברים גם בממונו שהזיק, דתלה במחלוקת התנאים וכו', עיי"ש. מעתה, ניתן לומר שכן למד הרמב"ם.

לשום הנזק אף קודם שתפס התובע. ואף שאין הלכה כרבא בממונו שהזיק, עכ"פ למדנו גדר בכללי שומא בחו"ל היכא שלהלכה גובים חמשה דברים, קרי, באדם המזיק.

ועתה, נשוב לסוגיא בדף כז ע"ב. נראה לומר שהרמב"ם הוקשה לו גערתו של ר"נ על רב חסדא כפי שכתבנו לעיל. ומאחר שלפי האופן שהצענו את שיטתו - הוא סבור כר"י ורש"י ששמים קודם תפיסה, לפיכך אינו יכול להסתפק בתירוץ הרשב"א⁷. אך מאחר וסבר הרמב"ם לדבר פשוט את החילוק שאמרנו לעיל, כלומר, דבמקום שאין בי"ד נזקקים להאי דינא להגבות חלק מן החיוב, הם אף אינם נזקקים לברר החיוב לצורך תפיסה עתידית, מתבקש ליישב הקושיה ע"י העמדת הנידון של רב חסדא באופן שכזה. דבר זה הכריח את הרמב"ם להסיק שהקנסות הקצובים כוללים, במקום שיש, גם את הריפוי והשבת, ואלה אינם ניגבים בנפרד. (דאילו היו ניגבים בנפרד, היו צריכים להיגבות בפועל בבבל, מה שהיה מאפשר שומת הקנס אף קודם שתפס התובע. וא"כ, היה צריך ר"נ להניח שהיה שבת וריפוי בהאי עובדא של רב חסדא, והוא שואל לצורך הבירור, כאמור⁸).

7. אמנם נראה שגם הרמב"ם יהיה זקוק לתירוץ הרשב"א. דבוודאי אף לרמב"ם, במעשה-דין כזה שהחיוב עליו כולו "קנס", מ"מ אחר שתפס, בי"ד ישומו החיוב כדי להוציא מהתופס את העודף. א"כ, אפשר שאצל רב חסדא היה בכיה"ג! ע"כ נצטרך ליישב בזה כרשב"א.

8. ואינו מוכרח כ"כ. דניתן לומר דלעולם השבת והריפוי נגבים מלבד ובנפרד מהקנס. ובדומה למה שכתב הרשב"א, י"ל דבתוספת "אימא לי גופא דעובדא וכו'" כלול גם בקשת הבהרה אם היה בהאי עובדא הפסד שבת וריפוי, ואם כן, יקבל בהבנה ר"נ את בקשתו של רב חסדא, דבוודאי שואל על הקנס לצורך בירור, ואינו מתכווין להגבותו. ואולי יתכן לבאר כך את שיטת הר"י בדף כז ע"ב לרא"ש ולני"י, דהא אף הר"י, כפי שלמד בו הרא"ש בדף פד ע"א, אינו יכול להסתפק בתירוץ של הרשב"א. אמנם, לא מצאנו רמז בשום מקום שלר"י אית ליה כשיטת הרמב"ם ששבת וריפוי נגבים בחו"ל. ובאמת, הבי" בחושן משפט סי' א' נוטה שדעת הר"י כדעת הרא"ש החולק על הרמב"ם בזה, וצ"ע. עכ"פ, גם יישוב זה מבוסס על אותו חילוק שהצענו לחלק בין הסוגיות.

ובטעם שהרמב"ם לא רצה ליישב כן, י"ל, דבשלמא על אופן שאירע חבלה לעומת אופן שאירע כני"ל ועוד אירע שהתובע תפס, ניתן להבין מדוע ר"נ נוטה להניח שאירע מה שמחויב מדברי רב חסדא שאירע ותו לא, והגיב בנוסח של גערה. אך באותה חבלה, בין האפשרות שהיה בו הפסד שבת וריפוי לבין האפשרות שלא, אי"צ לומר שאירע דבר מה נוסף. אשר על כן, בזה נתקשה הרמב"ם מדוע לא יתלה ר"נ

ו.

שתי הערות בשולי הדברים:

א. האחרונים דנו אליבא דשיטת הרמב"ם ששבת וריפוי נגבים בחו"ל, אם דווקא במקום שנתחייב חיובים אלה בלבד אמר כן, או שאפילו במקום נזק, אף שכל המעשה בכיה"ג אינו שכיח, אפי"ה שבת וריפוי שהם מצד עצמם חיובים שכיחים, הם ג"כ נגבים. לפי דברינו, הרי זה גמרא מפורשת לדעת הרמב"ם, דהא רבא הורה לשום הנזק (משמע: היה נזק), רק מפני שבי"ד בלא"ה נזקקו להאי דינא להגבות השבת והריפוי?

ב. ב"באר אליהו" לרב קוק זצ"ל על דברי הרמ"א חו"מ סי' א סעי' ה כתב לדבר פשוט בשיטת הרמב"ם, שאם אירע בזה"ז אופן של חיובי הקנסות הנ"ל, כיון שאין בי"ד בזה"ז יכולים להגבות הקנס, חזר הדין לרמב"ם שמגבין לו את השבת והריפוי (לפי שומא) בלבד. ובאופן פשוט, זה אינו לפי ביאורינו את הגמ' בדף כז ע"ב (אלא אם נאמר דכוונת הרב זצ"ל היתה, דיכול התובע לבקש שיגבו לו את השבת והריפוי בלבד רק ע"י שאומר "לא ניחא לי בתקנתא דרבנך", ומוחל בזה על חיוב הקנס. אשר על כן, שוב אינו יכול לתפוס את שארית ההפרש לקנס, ואם יתפוס - יוציא ממנו). ודו"ק.

בפשיטות שהיה בו במעשה הפסד שבת וריפוי, ורב חסדא רק מברר את שיעור חיוב הקנס לנפ"מ של תפיסה בעתיד.

9. וכן כתב בחי' הרי"ם לפי אחד המהלכים שהציע ביישוב גמרא זו, עיי"ש.